

DOI: <https://doi.org/10.69722/1694-8211-2024-56-174-184>

УДК: 373.3:33

*Аттокурова Ч. А., ага илимий кызматкер,
attokurovachynar1959@gmail.com
ORCID: 0009-0007-3585-9789
Кыргыз билим берүү академиясы,
Бишкек ш., Кыргызстан*

**КЕНЖЕ МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН ФИНАНСЫЛЫК
САБАТТУУЛУГУ МАТЕМАТИКАЛЫК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨРҮН
КАЛЫПТАНДЫРУУНУН КОМПОНЕНТИ КАТАРЫ**

Финансылык сабаттуулукту калыптандырууну мектептик билим берүүнүн башаты болгон башталгыч мектептен баштоо – учурдун талабы, билим берүү системасынын алдына коюлган талаптардын бири, мамлекеттик жалпы орто билим берүү стандартынын, айрым предметтик стандарттардын да талаптары болуп эсептелет. Кыргыз жарандарын жакыр жашоодон алып чыгуу үчүн да мектептен билим алган окуучуларыбыздын акчаны туура корутуу, акча топтомунун пайдалуулугун, карыз же кредит алууда пайыздар, банк, банк тутуму тууралуу түшүнүгүнүн, талдай алуусунун болушун мектептен түптөө зарылды өтө курч турган кез. Кенже мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулуктарын калыптандыруу үчүн атайын предметтердин жоктугу белгилүү. Бирок башталгыч мектептеги айрым предметтердин мазмунуна финансылык сабаттуулук киргизилген. Ал окуу материалынын көлөмүндө өтө эле аз.

Кенже мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулугун түптөө үчүн башталгыч класстардын айрым предметтеринин мазмунуна кырдаалдык маселелердин, ылайыктуу логикалык тапшырмалардын көбүрөөк өлчөмдө киргизилиши маанилүү. Ошондой эле мектепте айрым предметтер боюнча сабактар менен гана чектелип калбай, ошол жаатта ийримдердин, викториналардын, конкурстардын, класстан тышкаркы тарбиялык сааттардын, класстар аралык мелдештердин уюштурулушу менен да түптөлөрү – айдан ачык маселе.

Түйүндүү сөздөр: акча, тыйын, монета, номинал, карыз, акчанын пайызы, акчаны үнөмдөө, акча топтому, киреше, чыгаша, жакырчылык, акчаны сарттоо, пайдалуу сатып алуулар, банк, финансылык сабаттуулук, каржы, үй-бүлөлүк каржыны пландоо, үй-бүлөлүк каржыны талдоо, долборлоо методу.

*Аттокурова Ч. А., старший научный сотрудник,
Кыргызская академия образования,
attokurovachynar1959@gmail.com
ORCID: 0009-0007-3585-9789
г. Бишкек, Кыргызстан*

**ФИНАНСОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ КАК
КОМПОНЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ**

Формирование финансовой грамотности в начальной школе, является источником школьного образования и требований некоторых предметных стандартов государственного общего среднего образования, предъявляемых к системе образования. Чтобы помочь кыргызским гражданам выйти из нищеты в будущем, необходимо, чтобы учащиеся, получившие школьное образование, имели возможность правильно тратить деньги, анализировать полезность денежных накоплений, процентов при получении займов или кредитов, иметь представление о банке и банковской системе. Нам известно об отсутствии специальных предметов для формирования финансовой грамотности младших школьников. Однако финансовая грамотность включена в содержание некоторых предметов в начальной школе. Объем учебного материала по данной теме очень мал.

Для формирования финансовой грамотности младших школьников важно включение в содержание отдельных предметов начальных классов большего количества логических заданий, соответствующих ситуационным задачам. Также очевидно, что школа не ограничивается уроками по отдельным предметам, а организует кружки, викторины, конкурсы, внеклассные воститательные часы, межклассные соревнования.

Ключевые слова: деньги, копейка, монеты, номинал, долг, процент денег, экономия денег, сбережение денег, доход, расходы, бедность, трата денег, выгодные покупки, банк, финансовая грамотность, финансы, планирование семейных финансов, анализ семейных финансов, метод проектирования.

*Attokurova Ch. A., senior researcher,
Kyrgyz Academy of Education,
attokurovachynar1959@gmail.com
ORCID: 0009-0007-3585-9789
Bishkek city, Kyrgyzstan*

FINANCIAL LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS AS A COMPONENT OF THE FORMATION OF MATHEMATICAL COMPETENCIES

The formation of financial literacy in primary school is a source of school education and the requirements of some subject standards of state general secondary education for the education system. To help Kyrgyz citizens get out of poverty in the future, it is necessary that students who have received a school education have the opportunity to spend money correctly, analyze the usefulness of cash savings, interest when obtaining loans or credits, and have an understanding of the bank and the banking system. We are aware of the lack of special subjects for developing financial literacy of primary schoolchildren. However, financial literacy is included in the content of some subjects in primary school. The volume of educational material on this topic is very small.

To develop the financial literacy of junior schoolchildren, it is important to include in the content of individual primary school subjects a larger number of logical tasks that correspond to situational tasks. It is also obvious that the school is not limited to lessons in individual subjects, but organizes clubs, quizzes, contests, extracurricular educational hours, inter-class competitions.

***Keywords.** Money, penny, coins, denomination, debt, percentage of money, saving money, saving money, saving money at home/cash, income, expenses, poverty, spending money, bargain shopping, bank, banking system, financial literacy, finance, family financial planning, analysis of family finances, design method.*

Киришүү. Учурдун талаптарынын бири – кенже мектеп окуучуларынын математикалык-функционалдык сабаттуулугун калыптандыруу, ал үчүн анын компоненти – финансылык сабаттуулукту калыптандыруу **актуалуу маселе** болуп эсептелинет.

Финансылык сабаттуулукту калыптандырууда акча топтоо маданиятын жана башталгыч класстан баштап орто мектепке чейинки окуучулардын финансылык сабаттуулуктарын калыптандыруу кенже мектеп окуучуларынын окуу процессине айрым элементтерин, түшүнүктөрүн киргизүү зарылдыгын талап кылууда.

Учурда башталгыч мектепте финансылык сабаттуулукту калыптандыруу жана андан ары өнүктүрүү үчүн атайын предмет жок, бирок “Математика”, “Мен жана дүйнө” боюнча предметтик стандарттардын жана окуу программаларынын мазмунуна окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен элементардык түшүнүктөр киргизилген [2], [3].

Кенже мектеп окуучулары билим алуунун башаты же фундаменти болгондуктан, финансылык сабаттуулук башталгыч класстарда эле түптөлөрү – айдан ачык маселе.

Буга чейин Улуттук банк кыргыз элинин финансылык сабаттуулук денгээлин аныктоо боюнча социологиялык изилдөө жүргүзгөн. Жыйынтыгында, калктын үчтөн бир бөлүгү гана кирешелерине жана чыгашаларына эсеп жүргүзө алары, ар бир алтынчы

жаран ай ичинде канча акча алып, анын канчасын кайда сарптаганы тууралуу билбегени ачыкталган.

Мындан учурда кенже мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулуктарын өнүктүрүү үчүн мугалимдерде тиешелүү маалыматтардын жоктугу, балдардын жаш өзгөчөлүгүнө карай финансылык багыттагы кырдаалдык маселелерди сабакта колдонууга багыт берүү зарылдыгы келип чыкты.

Финансылык сабаттуулукту калыптандыруу – учурдагы көйгөйлүү маселелердин бири. Анткени төмөнкү көйгөйлөрдү чечүүнү башталгыч мектептен баштоо зарыл:

- финансылык сабатсыздыктан акчаны үнөмдөөнүн начардыгы чоң чыгымдарга алып келүүдө;
- калктын калың катмары туура эмес инвестициялык чечимдерди, кредиттерди алууга аргасыз болууда;
- ипотеканын же алдамчылыктын жана жогорку пайыздык чендердин курмандыгы;
- үй-бүлөлөрдөгү каржылык коопсуздуктан социалдык абалдын начарлоосу, үй-бүлөлүк зомбулук жана башка кылмыштардын келип чыгуусу;
- “акча үнөмдөө”, “топтоо” боюнча маалыматтардын жетишсиздиги;
- “банк”, “банк тутуму”, “акчалык пайыз”, “үй-бүлөлүк бюджет”, “үнөмдөө”, “коромжу”, “сарптоо” ж. б. түшүнүктөрдүн жеткиликтүү калыптанбагандыгы.

Кенже мектеп окуучулары күнүмдүк коротуучу акчасын өз алдынча башкара алуу эркиндигине ээ болушу менен акчаны сарптоо, үнөмдөө, мүмкүнчүлүгүнөн ашыкча чыгымдоону токтотууга, жашоодон бир нече баалуу турмуштук сабактарды алышы зарыл.

Бул макаланы жазуунун максаты болуп кенже мектеп окуучуларында финансылык алгачкы түшүнүктөрдү калыптандыруу, ага карата кырдаалдык маселелерди чыгаруу, чыгарылышын талдоо көндүмдөрүн тереңдетүүдө математикалык билим, көндүмдөрдү колдонуу тажрыйбасына ээ болушу, сынчыл ой жүгүртүүлөрүнүн өнүгүшү менен предметтер боюнча финансылык түшүнүктөрүн компетенттүү калыптандыруу эсептелет.

Макаланын милдеттери:

- кенже мектеп окуучуларынын күнүмдүк керектөө боюнча “сарптоо” (“чыгаша”), “кайтартып алуу”, “үнөмдүү пайдалануу” (“киреше”), “топтоо”, “үй-бүлөлүк каржыны пландоо”, “банк”, “карта”, “пайыз”, “жакырчылык” ж. б. сыяктуу каржы жаатындагы түшүнүктөрүн калыптандыруу;

- үй-бүлөлүк каржыны пландоо, талдоого карата кырдаалдык маселелерди чыгаруу аркылуу жашоо-тиричиликте пландоо, талдай алуу (кирешелер менен чыгашалардын эсебин жүргүзүү) көндүмдөрүн өнүктүрүү.

Изилдөөнүн натыйжасы жана талдоо. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2022-жылы 22-июлдагы №393 токтому менен бекитилген “Кыргыз Республикасынын жалпы орто билим берүүсүнүн мамлекеттик билим берүү стандартында” белгиленген мектептик жалпы билим берүүнүн милдеттеринин бири, ошондой эле КР ББИМдин 2022-жылы 24-февралда №222/1 буйругу менен бекилген “2022-2024-жылдарга КР ББИМнин ПИЗА 2025 изилдөөлөрүнө катышууга КР Билим берүү системасын даярдоо”

боюнча иш-аракеттер планынын 2.1-багытында “Функционалдык сабаттуулукту калыптандыруу боюнча окуу-методикалык материалдарды даярдоо” боюнча анын компоненти болгон финансылык сабаттуулукту калыптандыруу маселеси курч турат. Ошондуктан мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулугун өнүктүрүү иши учурда колго алынып, нормативдик документтердин мазмунуна жана тиешелүү окуу-методикалык комплекстерге финансылык сабаттуулукту өнүктүрүүгө карай тапшырмаларды, кырдаалдык маселелерди киргизүү каралууда.

Финансылык сабаттуулукту калыптандыруу мектепте кайсы бир предметке эле таандык эмес экендиги жогоруда айтылды. Финансылык сабаттуулук:

- класстан тышкары тарбиялык сабактарда,
- предметтер аралык байланышта,
- мектептик компонентте да калыптанат [6, 5-б.].

“Финансылык сабаттуулук – бул инсандын өзүнүн жашоо-турмушунун ар кандай кырдаалдарында финансыга байланыштуу акылга сыярлык, максатка ылайыктуу чечимдерди кабыл алуу жөндөмдүүлүгү”, - деп Т. В. Смолеусова өзүнүн эмгегинде белгилеген [6, 6-б.]

Кенже мектеп окуучуларынын үй-бүлөлүк жашоосунда финансылык сабаттуулуктун алгачкы этабы калыптанат. Алар акча, акчанын соода-сатык иш-аракеттеринде, жашоо-тиричиликте колдонулгандыгы үчүн (суу, газ, свет) ай сайын төлөнүүчү акчалар, үй-бүлөнүн иштеп тапкан айлык акчалары, жөлөкпулдар, пенсиялар жөнүндө сөздөрдү угушат. Өз алдынча жана ата-энелери менен чогуу дүкөнгө барышат, соода-сатык иш-аракеттерине күбө болот же каалоо, тандоо менен өзүнө керектүүлөрдү сатып алышат. Бала алгачкы жолу “акча”, “тыйын”, “кайрып алуу”, “карыз алуу/берүү”, “акчага пайыз кошуп берүү”, “акчаны үнөмдөө”, “акча топтому”, “үйдө/колдо акча топтомунун болушу”, “киреше”, “жакырчылык”, “акчаны сарптоо”, “керектүү же пайдалуу сатып алуулар” ж. б. сыяктуу терминдерди үйдөн угуп, алгачкы түшүнүү башталат. Бара-бара социалдашуу менен үй-бүлөдө “бар” же “жок” терминдери менен таанышат, үй-бүлөнүн социалдык абалын аныктай алышат. Мисалы, алардын үй-бүлөсү “бардар” же тескерисинче “кыйналып жашашат”. Ошондой эле күнүмдүк массалык маалымат каражаттары аркылуу берилүүчү жарнактардан “арзандатуулар”, “сатып түгөтүү” ж. б. түшүнүктөр менен таанышышат

Финансылык сабаттуулук деген мүмкүн болгон финансылык кесепеттерди билип, финансылык билимин практикада колдонуу үчүн зарыл маалыматтарды алууга, түшүнүүгө жана баа берүүгө адамдын жөндөмдүүлүгү экени белгилүү.

Биздик кенже мектептин окуучулары үчүн “Математика”, “Мен жана дүйнө” предметтери боюнча даярдалган предметтик стандарттарда кандай талаптар аныкталгандыгын карап көрөлү.

2023-жылы 1-4 класстар үчүн даярдалган “Мен жана дүйнө” предметтик стандартынын 1-бөлүмүндөгү терминдерде **“Финансылык сабаттуулук”** чечмеленген [3, 7-б.].

**НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА.
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ**

6-таблица. Билим берүүнүн натыйжалары жана аларга жетүүнүн класстар боюнча көрсөткүчтөрү [3, 24, 25-бб.]:

1-класс	2-класс	3-класс	4-класс
1.1.4. Жеке каржыны башкарууну, элементардык экономикалык маселелерди чечүүнү билет.			
<p>1.1. Акчанын адамдардын жашоосундагы ордун түшүнөт.</p> <p>1.2. Үй-бүлөнүн кирешеси м-н чыгымдарын айырмалайт.</p> <p>1.3. Чөнтөк акчанын керектүү минималдуу суммасын эсептейт.</p>	<p>2.1. Накталай жана накталай эмес акчаларды айырмалайт жана сүрөттөйт. Пластикалык карталарды колдонуунун маанилүүлүгүн түшүнөт.</p> <p>2.2. Акча белгилерин коргоонун жолдорун изилдейт.</p> <p>2.3. Шылуундар менен жолугушуу тобокелдигин баалайт жана акчаны коргоонун жолдорун билет.</p>	<p>3.1. КР акчасын айырмалайт жана классификациялайт.</p> <p>3.2. Үй-бүлөлүк бюджетти изилдейт, ар бир мүчөсүнүн бюджетин түзөт, кошкон салымын түшүнөт.</p> <p>3.3. Сактоону пландайт.</p>	<p>4.1. Ар кайсы өлкөлөрдүн акча бирдиктерине мисалдарды келтирет.</p> <p>4.2. Айрым жөнөкөй акча алмашуу мисалдарын чечет.</p> <p>4.3. Жеке каржы планын түзөт.</p>

1-4-класстар үчүн Математикадан даярдалган предметтик стандартта [2, 7-бет]:

“**Финансылык сабаттуулук** – бул адамдын финансылык жүрүм-туруму чөйрөсүндөгү бакубаттуулукту жакшыртууга жана жашоонун сапатын жогорулатууга алып келүүчү билимдердин, көндүмдөрдүн жыйындысы” деп берилген.

Ошондой эле предметтик стандарттын 3-бөлүмүндөгү “Окуу материалынын класстар жана мазмундук тилкелер боюнча бөлүштүрүлүшүндө” финансылык сабаттуулуктун алгачкы элементтеринен баштап каражат топтоо, үнөмдөө, чыгаша ж. б. түшүнүктөр кирген.

**НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА.
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ**

Билим берүүнүн натыйжалары жана класстар боюнча аларга жетишүүнүн көрсөткүчтөрү (индикаторлору) [2, 38-, 39-бб.]

6-таблица

1-класс	2-класс	3-класс	4-класс
МТ 3. Чондуктар жана аларды өлчөө			
3.1.1. Чондуктар менен арифметикалык амалдарды жана жөнөкөй акча эсептөөлөрдү жүргүзөт			
1.4. 100 сомдун чегиндеги эки номиналдагы кагаз акчаны жана монеталарды пайдалануу менен кошуу жана кемитүүгө карата жөнөкөй маселелерди чыгарат	2.4. 200 сомдун чегиндеги үч номиналдагы кагаз акчаны жана монеталарды пайдалануу менен кошуу жана кемитүүгө карата маселе-лерди жана акчанын ар кандай номиналда-рын айкалыштыруу (комбинациялоо) аркылуу көрсөтүлгөн сумманы табууга карата мисалдарды чыгарат.	3.4. 500 сомдун чегиндеги үч номиналдагы кагаз акчаны жана монеталарды пайдалануу менен бардык арифметикалык амалдарга карата маселелерди чыгарат.	4.4. Валюталарды конвертациялоого карата чыныгы турмушка жакындатылган маселелерди чыгарат (мисалы, бүтүн санга чейин тегеректелген валюталардын болжолдуу курсу)
3.2.1. Куралдардын жардамы менен чондуктарды ченейт жана натыйжаларды баалайт.			
1.3. Кыргыз Республикасынын улуттук акча бирдигин (сом) тааныйт жана атайт; акчалардын 100 сомго чейинки номиналын (тыйын, банкнот) аныктайт.	2.3. КР акчаларынын 1000 сомго чейинки номиналын (тыйын, банкнот) аныктайт жана атайт, акча белгилеринин зарылдыгын жана ролун түшүндүрөт.	3.3. КРнын акчаларынын 5000 сомго чейинки номиналын (тыйын, банкнот) аныктайт жана атайт.	4.3. Айрым өлкөлөрдүн акча бирдиктерин (мисалы, доллар, рубль) жана КР улуттук валютасынын жана башка өлкөлөрдүн валюталарынын ортосундагы болжолдуу катышты аныктайт жана атайт.

**НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА.
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ**

Окуу китебиндеги маселелердин финансылык сабаттуулукка (ФС) карата берилгендигин талдайлы. Авторлору И. Б. Бекбоев, Н. Ибраевалардын 1-4-класстар үчүн жазылган “Математика” окуу китептеринин мазмунунда финансылык сабаттуулукка карата тапшырмалар бар [5]. Алар кенже окуучунун эсептөө көндүмдөрүн калыптандырууга багытталган. Окуу китептери кенже мектеп окуучусунун эсептөө көндүмдөрүн калыптандырууга багытталып, аз да болсо логикалык тапшырмалар киргизилген [8].

Сөзүбүз куру болбошу үчүн, 1-4-класстардын окуу китептериндеги финансылык сабаттуулукка (ФС) карата берилген мисал-маселелердин санын карап көрөлү.

Класс	1	2	3	4
Тапшырмалардын саны	614	790	1180	1200
ФС тапшырмаларынын саны	3	3	36	29
Мисал-маселелердин номерлери	79-б 2., 100-б 3., 101- б 2.	98, 495, 537	52, 67, 151, 277, 298, 311, 328, 412, 450, 466, 788, 821, 841, 842, 843, 844, 848, 849, 865, 880, 895, 908, 909, 919, 923, 924, 928, 1002, 1017, 1030, 1104, 1108, 1123, 1151, 1153, 1156	94, 124, 257, 263, 271 б), 287, 288, 292, 302, 305, 315, 410, 476, 593, 639, 659, 762, 837, 850, 891, 960, 975, 992, 1014, 1125, 1126, 1179, 1189, 1193
	0,4	0,3%	3%	2,4%

Демек, кенже мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулугун өнүктүрүүгө маселелер, айрыкча, 1- жана 2-класстарда өтө эле аз, ал эми 3- жана 4-класстарда бардык тапшырманын 2,4%, 3%ын түзөрүнө күбө болдук.

Эми ошол маселелердин айрымдарынын мазмунуна көңүл буралы.

2-класстын окуу китебиндеги №77 маселе. *Дептер 2 сом, блокнот 9 сом, карандаш 1 сом турат. Менин 10 сомум бар. Кайсыларды сатып ала алам? Базардагы бааларды тактап, өзүң ушул сыяктуу маселе түз.*

№622 маселе. *Окуучу 8 сомдон 2 дептер сатып алды. Ага 20 сомдон канча акча кайтарып беришет?*

3-класстын окуу китебинен 919-маселе.

Апам 12 сом 50 тыйындан 10 түгөй байпак сатып алгандан кийин, ага дүкөнчү 5 сом кайрып бериптир. Апам дүкөнчүгө канча акча берген?

788-маселе. *Биздин үй-бүлөдө 6 киши бар. Эгерде айына ар бирөөбүзгө 253 сомдон жумшалса, дагы 85 сом үнөмдөлөт. Биздин үй-бүлөнүн айлык кирешеси канча?*

4-класстын окуу китебиндеги 825-маселе. *Апам 20 сом берди. Анын төрттөн бирине альбом, төрттөн экисине китеп сатып алдым. Менде канча акча калды?*

1125-маселе. *3 кг чайды 100 г дан кутуларга салышты. Эгерде 3 кг чай 540 сом болсо, анда бир куту чай канча сом турат?*

Бул маселелер кенже мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулугун калыптандырууга багытталган. 6 маселенин ичинен 77, 788, 825, 1125-маселелер учурдагы талапка жооп берген маселелер деп айтсак, жаңылбайбыз. Ушундай

кырдаалдык маселелер сабактарда көбүрөөк пайдаланылса, кенже мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулугун мугалимдер өнүктүрө алмак.

Тилекке каршы, 2019- жана 2022-жылдары нормативдик документтер жаңыланып иштелип чыкты, бирок окуу китептери бүгүнкү күндүн талабына жооп бербейт, учурда маселелерди өзгөртүп түзүү же кошумча колдонуучу китептерден кырдаалдык финансыга карата тапшырмаларды, маселелерди көбүрөөк пайдалануу, класстан тышкары ийримдерди, предметтер аралык изилдөө долбоорлорун уюштуруу, тарбиялык сааттарды өткөрүү менен кенже мектеп окуучуларыбыздын финансылык сабаттуулугун өнүктүрөт деген ойдо ушул макала жаралууда.

Кенже мектеп окуучулардын финансылык сабаттуулук маселелерине болгон кызыгуусун кандайча ойготобуз, кантип шыктандыра алабыз? Бул суроого жоопту мектептеги предметтик сабактардан гана күтпөй, сабактан сырткары да кароо ылайыктуу. Предметтерде каралган сааттар интеграциялануу менен киргизилет. Ошондуктан мектептик компоненттен, балким, саат бөлүү же ийрим, экскурсия, викторина же класстан тышкары тарбиялык сааттарды долбоор методу менен өтүү иштерин уюштуруу кенже мектеп окуучуларынын финансылык билимин тереңдетет деген ойдобуз.

1-класста банкнотторду, тыйындарды таануу жана айырмалоо боюнча тесттик тапшырмаларды пайдалануу, аларды сүрөттөп айтып берүү, аларды соода-сатыкта пайдалануу боюнча оюн түрүндөгү сабактар, “Бир күндө жана бир жумада ким канча акча сарптайт?”, “Сенин сатып алганың ден соолукка пайдалуубу”? ж. б. темаларда кызыктыруучу иш-чараларды уюштуруу пайдалуу.

2-класста долборлоо методу менен “Акча жана аны коротуу”, “Сенин тандооң пайдалуу акча коротуубу?”, “Менин бир жумалык каржылык акчамдын суммасы”, “Апама белекке акча топтойм”, “Бөбөгүмдүн туулган күнү”, “Мен кызыктуу китеп сатып алам” ж. б. темаларда класстан тышкары сабактарды уюштурууга болот. Ошол эле учурда окуучулардын сабак учурунда өздөштүргөн билимин канчалык денгээлде колдоно билгендигин текшере алабыз.

3-класста окуган окуучулар үчүн “Үй-бүлөмдүн айлык акчасы, коротуулар жана киреше”, “Айлык акчаны пландоо жана пайдалуу коротуу”, “Менин тандоом ар дайым туура боло бербейт”, “Акчаны кантип үнөмдөсө болот?”, “Менин картамы”, “Евро, доллар, сум, теңге ж. б. акча бирдиктери” темалар аркылуу финансылык билимин тереңдетүүгө болот.

4-класста “Акчаны кантип үнөмдөйм жана үнөмдүү болуунун жолдору”, “Мен банк жана банктар жөнүндө эмне билем?”, “Банк тутуму менен таанышуу”, “Картанын коопсуздугу жана пайдасы”, “Кредит алууда банктардын пайыздарын талдоо пайдалуубу?”, “Акчанын келип чыгуу тарыхы”, “Накталай алмашуулар жөнүндө эмне билем?”, “Акчаларды конвертациялоо эмнеге керек” ж. б. темаларда иш-чараларды уюштуруу келечекте жакырчылыктан сактап, үнөмдүү каржылык маселени чечүү көндүмдөрүн калыптандырат.

Мектепте 3-4-класстар арасында кызыктыруучу Викториналарды, Акыл таймашын, “Пайдалуу сарптоо боюнча сенин планың”, “Окуучулар жооп берет” суроо-жоопторду ж. б. уюштуруу, “5 күнгө Түркияга баруу үчүн сенин каржылык маселең” аталыштагы эссе жаздыруу да манилүү.

Кенже мектеп окуучуларынын финансылык сабаттуулугун калыптандырууда балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө карата кырдаалдык тапшырмаларды аткаруусу да жакшы натыйжа берет деген ойдобуз. Мисалы, белгилүү бир айда «Азия» же «Глобус»

супермаркетине экскурсияга же базарга баруу. Анын максаты – кенже мектеп окуучуларын күнүмдүк керектелүүчү азык-түлүктөрдүн (нан, сүт, эт, май, чай, туз, самын, иш пастасы ж. б.) баасы менен тааныштыруу жана жасалган карточкадагы банкнотторду, тыйындарды колдонуп, карточкада жазылган азык-түлүктөрдү 1, 2, 3, 4 жана 5 күнгө, 1 жумага сатып алуу. Чакан топтор тиешелүү азык-түлүктөрдүн бааларын билип алгандан кийин, сатып алуу иш-аракеттерин аткарышат. Мындан окуучулар күнүмдүк жашоо-тиричиликте эмне азык-түлүктөр керектелет, алар канча даанадан, кгдан сатылып алынат, алардын баасы супермаркетте жана базарда канча турат, бир айдан кийин кайра соода-сатык кылынса, ага канча акча керектелет, аларда айырма болдубу, эмнеге айырма пайда болду деген суроолорду ой-пикирлерин айтуу менен талкуулашат. Акча төлөөдө кандай кыйынчылыктар болгонун, балким, кимдир бирөөнүн картасы аркылуу төлөм жүргүзүлөрү жөнүндө талкуулашат. Мындан чакан топтордо адамдын жашоосу үчүн 1, 2, 3, 4 жана 5 күнгө, 1 жумага кандайдыр бир суммада акча талап кылынарын, өздөрү супермаркеттерден же базардан соода-сатык кылгандыктан, алардагы баалардын айырмасын түшүнүшөт. Демек, ай сайын акча коротууну пландуу түрдө жүргүзүү, кайдан сатып алуунун маанилүү экендиги талдоодон келип чыгат.

Сабактарда колдонуу үчүн мугалимдерге төмөнкүдөй кырдаалдык маселелерди колдонууну сунуштайбыз.

1) 9 куту түстүү калем канча сом турса, сүрөт тартууга арналган альбомдон алтоо ошончо турат. Эгер сүрөт тартууга арналган альбом 90 сом турса, анда бир куту түстүү калем канча сом турат?

2) 1-сорттогу унду 3 кгдан пакеттерге бөлүп салышты. Экинчи сорттогу унду 5 кгдан пакеттерге бөлүп салышты. Эгерде 1-сорттогу ун 678, 2-сорттогу ун 329 пакет болсо, анда кайсы сорттогу ун канча кгга көп?

3) 1 килограммы 500 сомдон 2 кг эт, килограммы 240 сомдон 3 кг балык, килограммы 225 сомдон 1 кг быштак сатып алууну пландады. Бардык азык-түлүктөрдү сатып алууга 2000 сом жетеби? Таблицаны толтуруу менен суроого жооп бер.

Эскертүү: Ушул сыяктуу маселени күнүмдүк азык-түлүктөрдү сатып алуу боюнча планды окуучу өзү маселе түзүп, таблица түрүндө чыгарса болот.

4) Самат көптөн бери велосипед алууну эңсеп жүргөн. Анын жакындары туулган күнүнө акчалай белек беришти. Ал дүкөндөн велосипедди келип көрдү, анын баасы Саматтагы акчадан кымбат эле. Эми Самат эмне кылат деп ойлойсуңар? Жообун төмөнкү кырдаалдардан тапкыла:

- Банктан жетпеген акчаны кредит алууну сунуштайт;
- Өзү күнүмдүк акчасынан үнөмдөп топтойт;
- Агасынан жетпеген акчаны карыз сурайт;
- Ата-энесинен дүкөндөн жетпеген акчаны карызга алууну суранат.

5) а) Умар 54 сомго альбом, дептер жана калемсап сатып алды. Калемсаптын баасы төлөнгөн акчанын 9дан бирине барабар болсо, анда калемсап канча сом болот?

Кайсы бири кымбат турат деп ойлойсуңар? Маселени чыгаргыла.

б) Умар 54 сомго альбом, дептер жана калемсап сатып алды. Альбомдун баасы төлөнгөн акчанын 9дан бешине барабар болсо, анда канча сом болот?

в) Умар 54 сомго альбом, дептер жана калемсап сатып алды. Альбом 30 сом, дептер төлөнгөн акчанын 9дан экисине барабар болсо, анда дептер канча сом турат?

Эгер маселени өзгөртүп түзсөкчү, чыгарууга болобу?

б) Умар 90 сомго альбом, дептер жана калемсап сатып алды. Альбом жалпы

**НАРОДНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА.
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ**

баанын 3төн экисине, калемсап жалпы баанын 3төн биринен 18 сомго арзан турса, анда дептер канча сом турат?

7) Талант күнүмдүк акчасынан үнөмдөп, апасынын туулган күнүнө белек алууну чечти. Ал күн сайын коротуу үчүн 80 сомдон акча алат. Талант 4 жумада жөө жүрүп, күнүнө жол киреге бөлүнгөн 40 акчасын топтоду. Эгер кооз гүл букети 1000 сом турса, ал 2 жумадан кийин ошондой гүл букетин ала алабы? Сенин оюң кандай?

8) Айпери бир айга күнүмдүк коротууга 2000 сом алат. Анын күнүмдүк коротуусу ар кандай. Ал акчасын картасына салат. Өзүнө жаккан нерселерди сатып алууга картадагы акчасынын топтому жетишет. Бир нерсе сатып алуудан мурда ал анын сапаты, жарашыгы, түсү ж. б. жөнүндө ойлонот. Туура чечим чыгаруу үчүн достору жана эжеси менен кеңешет. Ал ашыкча нерселерди сатып алууну адатка айландырган эмес, ошондуктан анын ар дайым акчасы бар.

Төмөнкү жооптордон макул болгондорунду тегерекчеге ал:

- а) Сенин оюңча, ар дайым Айпери туура чечим кабыл алат;
- б) Айпери акчасын пландуу сарптайт;
- в) Айпери ач көз, акчасын короткусу келбейт;
- г) Айпери акчаны жакшы көрөт, ошондуктан коротпойт.

Тыянак. Башталгыч мектепте финансылык сабаттуулук боюнча төмөнкүдөй иш-аракеттер аткарылганда, финансылык сабаттуулук өнүгөт:

Предмет	Аткарылуучу иш-аракеттер
Математика Мен жана дүйнө	<ul style="list-style-type: none">▪ Предметтердин мазмунуна финансылык сабаттуулукка карата тапшырмаларды, логикалык суроолорду, кырдаалдык маселелерди киргизүү.▪ Окутуунун методикасын жакшыртуу.
Предметтер аралык байланыштар	<ul style="list-style-type: none">▪ Башталгыч класстардын предметтери боюнча предметтер аралык байланыштарды күчөтүү.▪ Факультативди жана ийримдерди киргизүү.
Класстан тышкаркы сабактар	<ul style="list-style-type: none">▪ Финансылык мазмундагы класстан тышкаркы сабактардын санын көбөйтүү.▪ Финансылык оюндарды, квесттерди пландуу түрдө киргизүү.▪ Жайкы мектептик лагерлерде финансылык оюндарды уюштуруу.
Мектептик компонент	Финансылык сабаттуулукту калыптандырууда сааттын жетишсиздигинен мектептик компоненттин сааттарынан бөлүп берүү жагы каралат.

Демек, башталгыч мектепте окуучулар банк түшүнүгү, Кыргызстанда банктардын келип чыгуу тарыхы, алардын түрлөрү жана негизги функциялары, банк тутумунун түзүмү жөнүндө түшүнүктөрү боюнча көндүмдөр пайда болот. Алар үй-бүлөлүк каржы маселесин чечүүдө, акча жана убакытты үнөмдөөгө көнүгүшөт, жоопкерчилиги артат.

Башталгыч мектепти бүткөн окуучулар үй-бүлөсүнүн каржылык эсебин жүргүзүүгө, чыгашалары менен кирешелерин көзөмөлдөгө көмөктөшөт. Бардык киреше менен чыгашаларды жазып, эсептөөгө, үй-бүлөлүк бюджетти пландоого, акчаны рационалдуу пайдаланууга жардамчы боло алат. Акчаны рационалдуу пайдалануу деген каржынын терс жана оң жагын талдоо, жакшылап ойлонуп чечүү, керектүү нерселерди сатып алуу, керексиз нерселерден баш тартуу экенин түшүнүштү.

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин 2022-жылы 22-июлдагы №393 Токтому менен бекитилген “Кыргыз Республикасынын жалпы орто билим берүүсүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты”.
2. “Математика” предметинин стандарты. 1-4-класс. 2023-ж.
3. “Мен жана дүйнө”2 предметинин стандарты. 1-4-класс. 2023-ж.
4. Мектептин математика курсундагы жеке каржыны башкаруу жана жыйынтыктоочу экзаменге даярдоо боюнча материалдардын алкагындагы практикалык маселелердин жыйнагы. - Москва, 2017.
5. Бекбоев, И., Ибраева, Н. Математика : Окуу китептери. 1-класс. 2-класс. 3-класс. 4-класс.
6. Смолеусова, Т. В. Финансовая грамотность на уроках математики в начальной школе: методический аспект [Текст] / Т. В. Смолеусова. – Новосибирск, 2020.
7. Аттокурова, Ч. А. Кенже окуучунун ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүчү-кырдаалдык маселелер [Текст] / Аттокурова Ч. А. // Кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары. – Бишкек. - 2022. - № 3 (58). - 51-58-бб.
8. Аттокурова, Ч. Кенже окуучулардын математикалык-функционалдык сабаттуулуктарын маселелерди чыгаруу аркылуу калыптандыруу / Ч. Аттокурова, С. Калдыбаев // “Alatoo academic studies” AAS. - 2023. - 109-116-бб. www.alatoo.edu.kg/aas